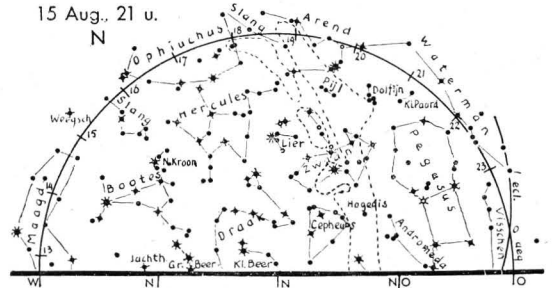

heid, dat vele bezoekers voor den tweeden
gen. De dierenbescherming had ook een
aargangen van „De Tropische Natuur”
door de Ned. Ind. Natuurhist. Ver.

OOTEN zond een telegram van hulde op gaven zich op, zoodat in den loop van en overgegaan!

AUGUSTUS

ARTJES :

15 Aug.	15 Sept.
21 u.	19 u.

met einde één uur vroeger.

g.; V.M. 30 Aug.

te conjunctie, maar reeds op 28 Aug. in
er te zien zijn.

9,8) den geheelen nacht goed te zien (de

22 u. op, op den 31sten te 19,8 u.

opkomst van 23,4 u. tot 21,4 u.

S. W. VISSER.

EN

doeri. — In zijn artikel „De omgeving dschrift, bericht Ir WITKAMP op p. 224: tar, voorts ettelijke bamboe doerirderen omtrek het geval schijnt te zijn,

NP wijst erop, dat eenigen tijd vóór zijn
e doeri in de bewuste streek had plaats
ertoont, evenals b.v. de gebang-palm,
u ontwikkelingsperiode van eenige tien-
ook de b.d. vóór den bloei zijn blad af.
er de eigenaardigheid, dat (steeds?) een
uding tot den langen ontwikkelingsduur
t hier van een „simultaan“- of „massa“-

Over dit onderwerp schijnen intusschen nog maar weinig gegevens verzameld te zijn en het lijkt mij daarom de vermelding waard, dat een dergelijke bloei onlangs door den heer VAN MAARSEVEEN en ondergeteekende in het landschap Tjidamar (Zd.-Tjiandjoer) werd geconstateerd. Te Tjidatar (enkele km ten NO. van Tjidaoen gelegen), trof ik nl. in Sept.-Oct. 1936 een tweetal (vlak bij elkaar staande) stoelen in bloei aan en thans bericht de heer VAN MAARSEVEEN mij, dat door ZEd. het verschijnsel bij een groot aantal stoelen te Tjipandak — ongeveer 10 km (luchtlijn) W. van Tjidatar — werd waargenomen. De bloei is daar volgens den heer VAN MAARSEVEEN in de tweede helft van 1937, mogelijk reeds eerder, begonnen. Onder een aantal reeds afgestorven stoelen vond hij thans (eind Februari-begin Maart 1939) den bodem als „bezaaid” met jonge bamboe-plantjes (waarvan het grootste, dat hij opmat, 20 cm hoog was), terwijl andere stoelen nog in bloei resp. in vrucht stonden en weer andere hun blad nog niet hadden afgeworpen. Volgens den oudsten inwoner van den kampong Tjipandak, was dit de tweede maal in zijn leven, dat hij dit verschijnsel had meegemaakt. Daar deze man, volgens schatting van den heer VAN MAARSEVEEN, minstens 65 jaar oud is en hij verklaarde, den vorigen bloei op ongeveer 12-jarigen leeftijd te hebben waargenomen, zou dit dus beteekenen, dat de b.d. te Tjipandak ongeveer 40-50 jaren noodig heeft gehad om tot bloei te geraken.

Vele lezers (onder wie ook ondergeteekende) zouden het ongetwijfeld ten zeerste op prijs stellen, over den bloei van de b.d. — en van onze vele bamboe-soorten in het algemeen — méér te mogen vernemen van een vakbotanicus.

Het lijkt ons niet uitgesloten, dat b.v. ook over geheel Java de bloei in een relatief korte tijdsperiode plaats vindt, terwijl het op grond van de weinige beschikbare waarnemingen eveneens mogelijk geacht moet worden, dat daarbij een bepaalde successie (in dit geval dus in W.-richting) valt te constateeren. Teneinde hieromtrent zekerheid te kunnen verkrijgen, zouden we echter over heel wat meer gegevens, over geheel Java verzameld, moeten beschikken. In dit verband vermeld ik nog, dat door mij in Zd.-Bantam (de desa's Soemoerbatoe en Paroengkokosan), waar zeer veel b.d. groeit, tijdens een in de tweede helft van 1938 aan dit gebied gebracht bezoek geen enkele bloeiende of afgestorven stoel werd waargenomen.

De zaadjes van de b.d. worden door vele dieren gaarne gegeten, zoodat in zoo'n bloeiende stoel, en dan vooral 's morgens vroeg, een groote bedrijvigheid kan heerschen. Te Tjidatar kon ik de volgende vogels en zoogdieren als liefhebbers van de zaadjes vaststellen.

Vogels: den èk èk (*Psittacula alexandri*), den galatik (*Padda oryzivora*) en den eusing (*Erythrura prasina*), de beide laatstgenoemde soorten zwermgewijze.

Zoogdieren: den monjèt (*Macaca irus*), den djaralang (*Ratufa bicolor*) en den gewonen klappereekhoorn (*Sciurus notatus*). De beide laatsten zag ik vaak met den kop naar beneden aan de twijgen hangen, zich met de achterpooten vasthoudend en met de „handen” de zaadjes naar den bek brengend.

Te Tjipandak zag de heer VAN MAARSEVEEN geregeld monjèts en galatiks en enkele keeren ook den manoek oentjal (*Macropygia phasianella*) van de zaadjes eten, terwijl de op den grond gevallen zaadjes door limoekens (*Chalcophaps indica*) werden opgepikt.

N. B. De heer VAN MAARSEVEEN schreef mij verder nog de volgende bijzonderheden omtrent de b.d. te Tjipandak.

„Bamboe doeri (haoer gereng) groeit hier (Tjipandak) hoofdzakelijk langs (aan den rand van) ravijnen en rivieren.

B.d. is bij uitstek geschikt voor het bouwen van „ladang” — („hoema”) — hutten, wordt door de armere bevolking ook vaak gebruikt voor woningbouw (vooral voor wanden en vloer). Nu reeds zeggen de lui hier, dat ze in de volgende jaren en ook in de latere toekomst (ca. 15 à 20 jaar) geen b.d.-materiaal zullen hebben voor hun hoemahutten, en voor hun paggers vooral!

B.d. in bloei of reeds in vrucht is minder duurzaam dan de b.d. die nog groen is (nog in blad staat). In de bloeiende b.d. als bouw materiaal komt nl. zeer gauw de boeboek. Gewoonlijk wordt de b.d., b.v. wanneer hij voor oesoeks (= dakspanten) zal worden gebruikt, eerst een tijdje in het water gelegd.

Ook de vlotten, in gebruik bij de overgangen van de diverse rivieren aan de Zuidkust worden van b.d. gemaakt. In de toekomst (waarschijnlijk reeds het volgend jaar) zal er met het uitsterven van de b.d. rekening gehouden moeten worden!”

NASCHRIFT. — Dr BARTELS stelde de Redactie voor de moeilijkheid een botanisch naschrift te geven, waarin opgaven worden gedaan omtrent den bloei onzer bamboesoorten. Hierover zijn in Britsch-Indië waarnemingen bekend gemaakt, maar hier te lande zijn nog geen onderzoekingen verricht, ofschoon het wel bekend is, dat ook hier verschillende soorten bamboe periodiek bloeien. Als zoodanig is dit verschijnsel vergelijkbaar met periodieken bloei bij andere overjarige planten, waarbij die bloei dan ook doorgaans simultaan plaats heeft, d.w.z. dat tegelijkertijd talrijke individuen bloeien. Het simultaan bloeien van planten werd reeds vroeger in dit tijdschrift uitvoerig behandeld, aan de hand van de duifjes-orchidee, *Dendrobium crumenatum* (14, 1925, blz. 33 — 41 en 121 — 126; 19, 1930, blz. 116 — 119). Men heeft in dit geval gevonden, dat voor den bloei aan 2 voorwaarden moet worden voldaan, nl. aan het aanwezig zijn van bloeirijpe knoppen, en aan een uitwendige klimatologische prikkel, die deze knoppen tot bloei stimuleert. Totnute is men er niet in geslaagd deze theorie met vrucht toe te passen op de door Dr BARTELS aangehaalde gebang en bamboe, en evenmin op *Strobilanthes*-soorten (boek o e a n, Soend.). T. o. v. *Dendrobium* verschillen deze hierin, dat zij na den bloei afsterven, hetgeen bij den gebang-palm veroorzaakt wordt door de eindstandige bloeiwijze, door welke het geheele vegetatie-punt wordt opgebruikt. Een dgl. geval komt voor bij de *Agave*, die na den bloei te gronde kan gaan. Bij enkele soorten bamboe is vastgesteld, kunnen worden (SEIFRIZ, in Bull. Torrey Bot. Club 51, 1924, p. 341-350), dat deze ook een tamelijk bepaalden lijftijd bereiken, waarna bloei volgt (bij een bepaalde klimmende soort was dit ca 32 jaar). Bij *Strobilanthes* ligt deze periode, al naar de soorten, tusschen ca 7 en 13 jaar; voor iedere soort is zij vrijwel constant. Er is wel beweerd, dat een voorafgaande periode van droogte (extreme moesson) massabloei van bamboe teweeg zou brengen, doch volgens het onderzoek van SEIFRIZ klopt deze veronderstelling niet. De Japanner HORI meent, dat het bloeien van bamboe het gevolg zou zijn van een physiologische ziekte; KAWAMURA komt tot de conclusie dat het een erfelijke kwestie zou zijn, waarbij het aantal jaren vegetatief leven bepaald zou zijn. MACMILLAN veronderstelt, dat het bloeien van bamboe geschiedt bij hoogen ouderdom van den stoel, wanneer de voeding der plant te wenschen zou overlaten, bloei dus tengevolge van armoede. Dit laatste kan inderdaad bloei stimuleeren en wordt door kwekers dan ook in de praktijk toegepast. Andere feiten zouden weer wijzen op een bloei als gevolg van beschadiging (aansnijden, brand).

VAN STEENIS.

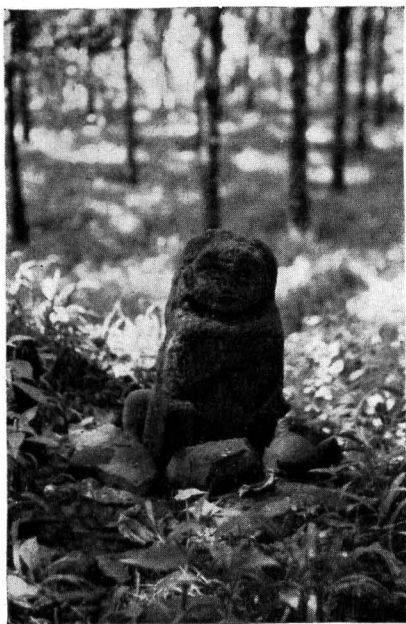

Fig. 2. De verlaten schoone.

Geysers bij Tjisolok. — Gedurende de Paaschdagen bracht ik enkele dagen door aan de Wijnkoopsbaai en omstreken, en zooals te doen gebruikelijk is, werd wederom een bezoek gebracht aan de geysers te Tjisolok. Mijn laatste bezoek aldaar was een 10 jaren geleden en toen was het een lust om van Tjisolok een wandeling door het bosch naar de geysers te maken.

Tegenwoordig is dat anders geworden, want de oude weg is geheel verdwenen, er is nl. een nieuwe weg aangelegd, die niet direct als een verbetering beschouwd kan worden. In de situatie van de geysers te Tjisolok is weinig verandering gekomen (fig. 1.)

Voor liefhebbers van deze natuurwonderen kan ik aanraden eens een tocht te maken naar de onderneming „Ganessa” en

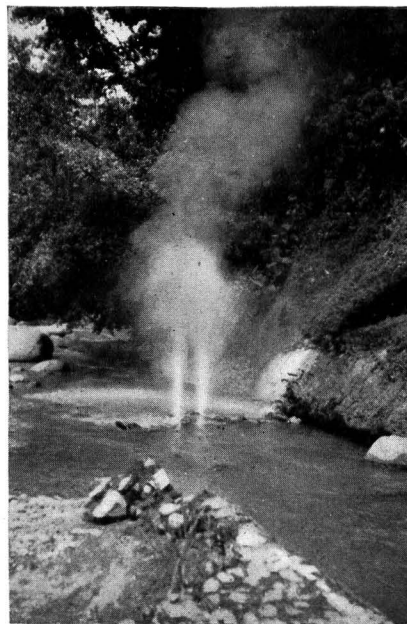

Fig. 1. De geysers bij Tjisolok.

Fig. 3. De geysers in de Tjisoekaramè.

den administrateur van deze onderneming te verzoeken een bezoek te mogen brengen aan de geysers in de rivier Tjisoekaramè, op een zeehoogte van 120 m. De administrateur was zoo vriendelijk mij erheen te brengen en na een autotocht van ongeveer 20 minuten, langs vele bochten en steile hellingen, moesten wij de auto verlaten om nog een kwartiertje te voet af te leggen. In een vrij donkere rubbertuin stapten wij uit de auto en vonden daar een „verlaten schoone” (fig. 2) Niemand wist mij te vertellen hoe dat beeld daar gekomen was.

Eenige honderden meters verder kwamen wij aan een 20 meter breede rivier, de Tjisoekaramè. De heete dampen kwamen ons al tegemoet, en na verdere afdaling bleek het water zeer heet te zijn. Bij de bevolking schijnt deze plaats wel bekend te zijn, want wij vonden er eenige baders in het water zitten.

De plaats van deze geysers is veel en veel mooier dan die te Tjisolok; ook de geysers zijn veel grooter, verder zijn er een 3-4 bijeen, omgeven door een schitterende vegetatie (fig. 3).

Een ieder kan ik dit tochtje aanraden, al is het wat lastig om er te komen. Halverwege Pelaboean Ratoe en Tjisolok gaat een 5 km lange zijweg naar deze onderneming. Rijden wij dezen weg verder af, dan komen wij bij de goudmijnen in Zuid-Bantam.

BRUGGEMAN.

BOEKAANKONDIGINGEN

Mevr. **E. A. M. Iwema-Velthuis**. **Plants of the Netherlands East Indies**. Uitgegeven door de schrijfster, P. O. Box 34, Batavia-C.

De nieuwe quarto uitgave bestaat uit maandelijks verschijnende afleveringen, omvattende 8 blz., waarvan 4 bladz. met elk een gereproduceerde foto (formaat 16 bij 12, tot 21 bij 16); de Engelsche tekst staat op de achterzijde gedrukt; de uitgave is op fraai, zwaar kunstdrukpapier uitgevoerd. Het zijn dus eigenlijk foto's (alléén van Ned. Ind. planten) met begeleidenden tekst. De platen zijn los om t. z. t. naar den wensch van den bezitter gerangschikt te worden. Een jaarlijks abonnement kost f. 10.—, losse afleveringen f. 1.— Een map om de afleveringen in te bewaren kan betrokken worden à f. 0.75— De tekst is vrij uitvoerig en grotendeels uit de literatuur gecompileerd.

De eerste aflevering ontvingen wij eind Mei. Deze aflevering omvat *Balanophora elongata* (2 foto's, nl. een van een ♂ en een van een ♀ plant), *Ipomoea pes-caprae*, *Lonicera Loureiri* en *Nepenthes Reinwardtiana*. De foto van de lg. soort is voortreffelijk, die van de *Lonicera* kan ons echter niet bekoren. Bij de ♂ *Balanophora* had een kleine retouche een leelijke witte vlek weg kunnen nemen.

Uit het publicatie plan blijkt, dat Cryptogamen en Vaatkryptogamen zoowel als Phanerogamen zullen worden opgenomen, en niet alleen wilde, doch ook in Ned. Indië gekweekte gewassen. Dat is dus geen kleinigheid! Ons inziens ware het doelmatiger geweest zich niet te storten in een dgl. mer à boire, doch zich te beperken en bv. series uit te geven van verschillende vegetatietypen. Dgl. series hadden bv. kunnen zijn: strandplanten, mangrove-planten, boschplanten, pagerplanten, klimmende sierheesters, kraterplanten, varens, borderplanten, rotsplanten, succulenten, enz.

Het valt intusschen af te wachten in hoeverre de schrijfster-uitgeefster er in zal slagen een volgend aantal intekenaren te vinden: een jaarlijks abonnement, 48 foto's met tekst à f. 10.—, lijkt me rijkelijk hoog. Het moet echter gezegd worden, dat men waar voor zijn geld krijgt. Weliswaar is door LOTSY in de eerste deelen van het *Receuil des travaux botaniques néerlandaises* (1904-1906) reeds een soortgelijke poging ondernomen, doch deze is na 3 uitgaven gestaakt. Stellig kan de thans aangeboden uitgave met de talrijke overeenkomstige boekjes over Europeesche planten wedijveren en is voor Ned. Indië zeer zeker een aanwinst. Wij wenschen de schrijfster alle voorspoed bij haar werk.

VAN STEENIS.